

Józef Marciniak

Skarb brązowy z Witowa nad Wisłą

Rocznik Muzeum Świętokrzyskiego 3, 75-92

1965

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

JÓZEF MARCINIAK

SKARB BRĄZOWY Z WITOWA NAD WISŁĄ

W czasie badań archeologicznych w Witowie, pow. Kazimierza Wielka, w r. 1963 odkryto skarb brązowy w obrębie osady wczesnołużyckiej¹. Badana część osady znajduje się w zachodniej partii odcinka cypla położonego w widłach Wisły i Szreniawy, 40 m ponad poziomem Wisły (ryc. 1, A). Omawiany odcinek cypla stanowi krańcową, wschodnią część pasma wzniesień, ciągnących się z zachodu ku wschodowi i kończących się w bezpośrednim sąsiedztwie lewego brzegu Wisły². Skarb składał się zasadniczo z dwu części. Część pierwszą znaleziono w obrębie ćwiartki B ara 84, w partii stropowej rowu I, tuż pod warstwą ziemi ornej. W odległości kilku metrów od I części skarbu, w obrębie ćwiartki D tego samego ara, odkryto część II skarbu. Część pierwsza zawierała następujące przedmioty: grot oszczepu, dwie siekierki, 8 dużych bransolet i 4 małe bransoletki. W skład części drugiej wchodziły 3 tarczowate przedmioty.

¹ Badania archeologiczne w Witowie są prowadzone od r. 1960 w ramach współpracy między Zakładem Archeologii Małopolski Instytutu Historii Kultury PAN w Krakowie a Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków w Kielcach, za jego fundusze.

² Podaję najnowsze pozycje bibliograficzne, dotyczące badanego stanowiska: J. Marciniak *Stanowisko w Witowie nad Wisłą w świetle badań archeologicznych*, „Sprawozdania z Posiedzeń Komisji Oddziału PAN w Krakowie”, lipiec-grudzień 1962, s. 373—377; I. Drzewicka-Kozłowska *Uwagi wstępne dotyczące geologii i morfologii stanowiska archeologicznego w Witowie, pow. Kazimierza Wielka*, „Spraw. z Pos. Kom...”, lipiec-grudzień 1962, s. 377—384; M. Sobolewska *Opracowanie paleobotaniczne prób z Witowa, pow. Kazimierza Wielka*, „Spraw. z Pos. Kom...”, lipiec-grudzień 1962, s. 384—386; J. Marciniak *Tymczasowe sprawozdanie z archeologicznych badań ratowniczych w Witowie, pow. Kazimierza Wielka, w latach 1960—1961*, „Sprawozdania Archeologiczne”, t. 15, 1963, s. 266—276; J. Marciniak *Sprawozdania z badań archeologicznych w Witowie, pow. Kazimierza Wielka, w r. 1962 oraz Sprawozdanie z badań archeologicznych w Witowie, pow. Kazimierza Wielka, w r. 1963* (oba sprawozdania ukażą się w „Sprawozdaniach Archeologicznych”, t. 16 i 17).

CZĘŚĆ I SKARBU

1. Grot oszczepu (ryc. 2; 13). Waga 97,5 g; długość 14,6 cm; największa szerokość liścienia 3,2 cm; długość tulei 6,2 cm; średnica wlotu tulei 2,4 cm; w dolnej partii tulei znajdują się dwa otworki do osadzania trzpienia, za pomocą którego przymocowywano grot do drzewca. Wewnętrzna partia tulei biegnie, zwiężając się, do połowy liścienia. Na liścieniu znajdują się dwa żeberka boczne i jedno środkowe, stanowiące wzmocnienie liścienia. Grot doskonale zachowany, pokryty patyną.

2. Siekierka z piętka lejkwatą (ryc. 2; 14). Waga 37,5 g; długość 16,7 cm; największa grubość 3,4 cm; szerokość podstawy obucha 1,8 cm; grubość obucha 0,9 cm; szerokość powierzchni tnącej 4 cm; długość ostrza do nasady tulei 6,6 cm. Okaz doskonale zachowany, pokryty patyną.

3. Siekierka z piętka lejkwatą (ryc. 2; 15). Waga 36,0 g; długość 17 cm; największa grubość 3,5 cm; szerokość podstawy obucha 2 cm; szerokość powierzchni tnącej 4,2 cm; długość ostrza do nasady tulei 6,8 cm. Okaz doskonale zachowany, pokryty patyną.

4. Bransoleta (ryc. 2; 9). Waga 45,0 g, wymiary³: $9,2 \times 8$ cm; owalna o końcach zachodzących na siebie, cieniejących; wykonana z drutu, w przekroju w zasadzie czworobocznego, o zaokrąglonych narożach, grubości 0,5 cm, a przy końcach 0,2 cm. Powierzchnię bransolety pokrywa ornament, składający się z grup kresek przedzielonych partiami nie zdobionymi, przy czym zdobione są tylko górne i dolne przeciwległe odcinki bransolety. Przedmiot doskonale zachowany, prawie całkowicie pokryty patyną.

5. Bransoleta (ryc. 2; 10). Waga 65,0 g; wymiary: $10,4 \times 8,8$ cm; owalna, otwarta, o końcach cieniejących; wykonana z drutu w przekroju w zasadzie owalnego, grubości 6×5 mm, przy końcach 0,4 cm. Powierzchnię bransolety pokrywa zdobina, złożona z partii pionowych kresek przedzielonych odcinkami nie zdobionymi. Okaz doskonale zachowany, pokryty prawie całkowicie patyną.

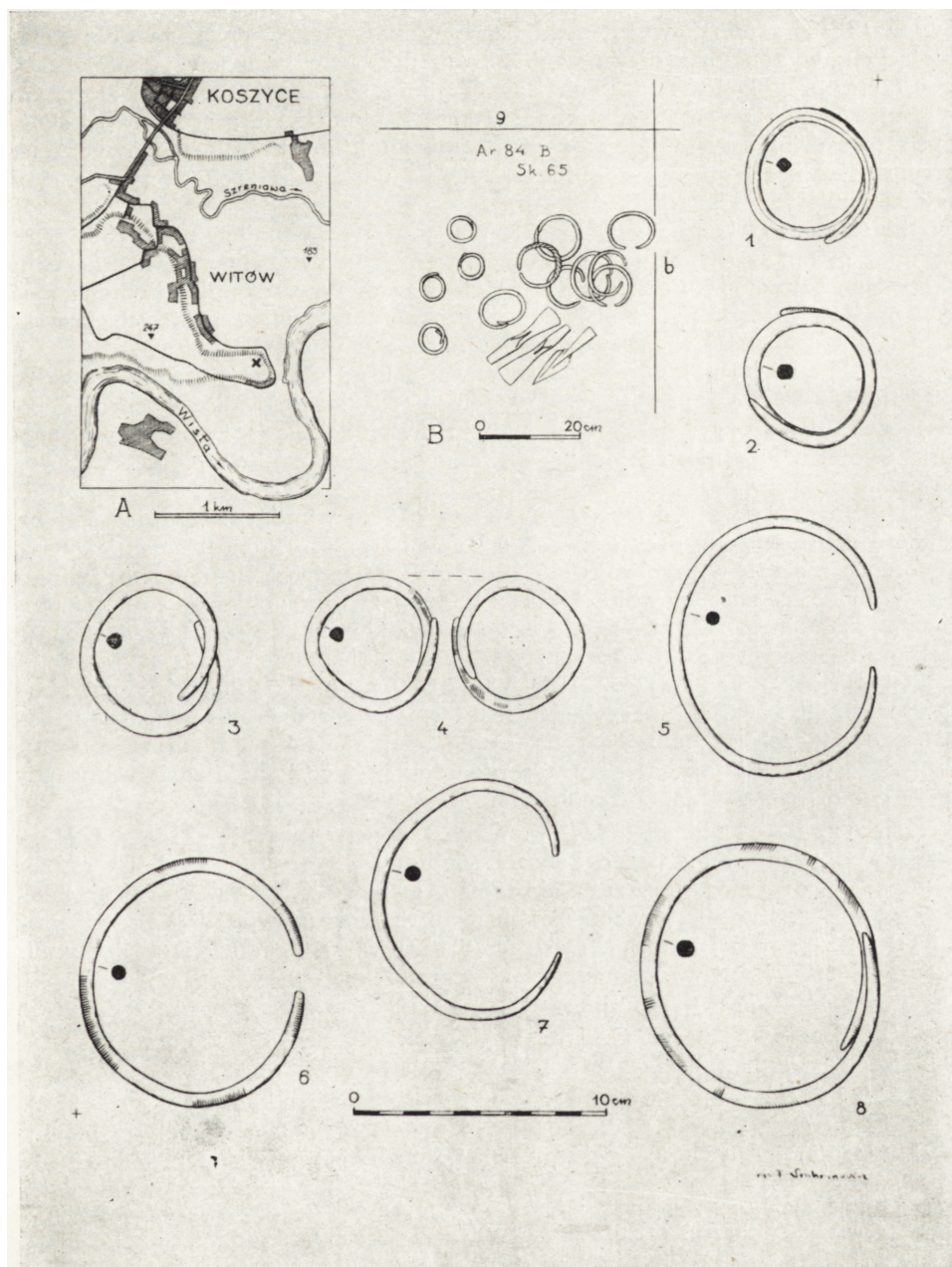
6. Bransoleta (ryc. 2; 11). Waga 60,0 g; wymiary: $10,5 \times 9$ cm; owalna, o końcach zachodzących na siebie, cieniejących; wykonana z drutu w przekroju owalnego, grubości 0,6 cm, przy końcach 0,2 cm. Okaz nie zdobiony, doskonale zachowany, pokryty w znacznej mierze patyną.

7. Bransoleta (ryc. 1; 5). Waga 55,0 g; wymiary: $10,2 \times 8,3$ cm; owalna, otwarta, o końcach cieniejących; wykonana z drutu w przekroju okrągłego, grubości 0,5 cm, przy końcach 0,2 cm. Okaz nie zdobiony, doskonale zachowany, pokryty w całości patyną.

8. Bransoleta (ryc. 1; 6). Waga 57,5 g; wymiary: $9,6 \times 9$ cm; owalna, otwarta, o końcach cieniejących; wykonana z drutu w przekroju okrągłego, grubości 0,5 cm, przy końcach 0,3 cm. Powierzchnię zdobi motyw w postaci grupiek kresek pionowych na przemian z odcinkami nie zdobionymi. Okaz doskonale zachowany, pokryty w całości patyną.

9. Bransoleta (ryc. 1; 7). Waga 45,0 g; wymiary: $9,4 \times 7,9$ cm; otwarta, owalna, nieco zdeformowana, o końcach cieniejących; wykonana z drutu w przekroju okrągłego, grubości 0,6 cm, przy końcach 0,2 cm. Okaz nie zdobiony, doskonale zachowany, całkowicie pokryty patyną.

³ Są to wymiary zewnętrznego obwodu okazu.

Ryc. 1. Witów, pow. Kazimierza Wielka. Osada łużycka

A — plan sytuacyjny Witowa x — położenie stanowiska

B — skarb brązowy, część I

1—4 — bransoletki

5—8 — bransolety

10. Bransoleta (ryc. 1; 8). Waga 107,5 g; wymiary: $10,2 \times 10,5$ cm; owalna, nieco zdeformowana, otwarta, o końcach zachodzących na siebie, cieniejących; wykonana z drutu w przekroju prawie okrągłego, grubości $0,8 \times 0,7$ cm, przy końcach 0,2 cm. Powierzchnia zdobiona motywem złożonym z grupek składających się z kilkunastu kresek pionowych, a częściowo i skośnych (przedzielonych miejscami grupkami po kilka kresek pionowych) na przemian z partiami nie zdobionymi. Okaz doskonale zachowany, pokryty w dużej mierze patyną.

11. Bransoleta (ryc. 2; 12). Waga 67,5 g; wymiary: $10,2 \times 9,3$ cm; owalna, otwarta, o końcach cieniejących; wykonana z drutu w przekroju okrągłego, grubości 0,6 cm, przy końcach 0,4 cm. Powierzchnia zdobiona motywem żłobków skośnych; oba końce zdobione motywem skośnych kresek. Bransoleta doskonale zachowana, pokryta prawie w całości patyną.

12. Bransoletka (ryc. 1; 1). Waga 40,0 g; wymiary: średnica 5,3 cm, grubość drutu 0,6 cm, przy końcach 0,2 cm; w zasadzie okrągła, o końcach cieniejących, utworzona z drutu w przekroju czworobocznego, zwiniętego w półtora zwoju. Okaz nie zdobiony, doskonale zachowany, w całości pokryty patyną.

13. Bransoletka (ryc. 1; 2). Waga 70,0 g; wymiary: średnica 5,4 cm, grubość drutu 0,6 cm, przy końcach 0,2 cm; okrągła, o końcach cieniejących, utworzona z drutu w przekroju okrągłego o bokach ściętych pionowo, zwiniętego w przeszło półtora zwoju. Jeden z końców zwoju zdobiony kreskami pionowymi, podobnie jak przylegająca do niego partia zwoju. Okaz doskonale zachowany, pokryty całkowicie patyną.

14. Bransoletka (ryc. 1; 3). Waga 50,0 g, wymiary: $6,5 \times 5,6$ cm, grubość drutu $0,6 \times 0,5$ cm, przy końcach 0,3 cm; w zasadzie okrągła, zdeformowana, o końcach zachodzących na siebie, cieniejących, utworzona z drutu w przekroju prawie okrągłego. Okaz nie zdobiony, doskonale zachowany, pokryty całkowicie patyną.

15. Bransoletka (ryc. 1; 4). Waga 45,0 g; w zasadzie okrągła, zdeformowana, o średnicy 5,3 cm, o końcach cieniejących, zachodzących na siebie; wykonana z drutu w przekroju okrągłego, grubego $0,7 \times 0,6$ cm, przy końcach 0,3 cm. Jedna z partii końcowych zwoju zdobiona grupkami kresek pionowych oraz prawo- i lewoskośnych, przedzielonych odcinkami nie zdobionymi. Okaz doskonale zachowany, pokryty w znacznej mierze patyną.

CZĘŚĆ II SKARBU

16. Tarczowaty przedmiot kształtu kolistego (ryc. 3; 1). Waga 242,5 g; wymiary: średnica 14,5 cm, wysokość 2,5 cm, grubość blachy 2—3 mm. Partię przybrzeżną szerokości 2,5 cm tworzą trzy dookoła biegnące żeberka przedzielone rowkami, zdobione grupkami po kilka soczewkowatych nacięć przedzielonych odcinkami nie zdobionymi. Partia przybrzeżna przechodzi w wyższą część środkową, w przekroju stożkowatą, zakończoną guzkiem od strony wewnętrznej; po przeciwnej stronie guzka, po stronie zewnętrznej tarczki, znajduje się uszkowaty uchwyt. Przedmiot w dobrym stanie zachowania, z wyjątkiem partii zniszczonej na skutek działania nieszlachetnej patyny.

17. Tarczowaty przedmiot kształtu kolistego (ryc. 3; 2). Waga 155,0 g; wymiary: średnica 15,5 cm, grubość blachy 1 mm, płaski; partia

przybrzeżna nieco zagięta ku dołowi; pośrodku tarczki otworek o średnicy 4,5 mm, poza tym dwa otworki małe o średnicy 3 mm, umieszczone na brzegu tarczki po przeciwległych stronach. Przedmiot nieco pocięty i zdeformowany, miejscami pokryty patyną.

18. Tarczowaty przedmiot kształtu kolistego (ryc. 3; 3). Waga 210,0 g; wymiary: średnica 18,2 cm, grubość blachy 1 mm, wysokość okazu 2,4 cm. Płaska partia przybrzeżna szerokości 1,8 cm przechodzi w wyższą partię środkową w przekroju okrągłą. W środku znajduje się otworek o średnicy 0,7 cm. W otworze tym tkwi podwójny trzpień zakończony od strony zewnętrznej tarczki płasko-wypukłym guzem, a od wnętrza tarczki odgięty na obie strony. Na brzegu tarczki znajduje się otworek (pierwotnie były dwa, umieszczone po przeciwległych stronach). Przedmiot na ogół dobrze zachowany (z wyjątkiem małych partii, które uległy zniszczeniu mechanicznemu), pokryty patyną.

ANALIZA STYLISTYCZNO-TYPOLOGICZNA I CHRONOLOGICZNA ⁴

NARZĘDZIA

Siekierki. Dwa okazy (ryc. 2; 13 i 14) należą do odmiany z piętką typu czeskiego (zwanego też łużyckim ⁵). Jest to typ występujący często na terenie Polski, np. w Wielkopolsce: m. in. w Rawiczu ⁶; Korzeczniku, pow. Koło ⁷; Łuszczewie, pow. Słupca ⁸; Tarnowej, pow. Września ⁹; Bydgoszczy ¹⁰; na Śląsku Górnym i Środkowym ¹¹; w Małopolsce: m. in. w Chruszczynie Małej, pow. Kazimierza Wielka ¹²; Piestrzcu, pow. Busko ¹³; Rożnowie, pow. Nowy

⁴ Nie podano w niniejszej pracy wyników analizy chemicznej; zostaną one ogłoszone w osobnym opracowaniu.

⁵ L. Kozłowski *Wczesna, starsza i środkowa epoka brązu w Polsce w świetle subborealnego optimum klimatycznego...*, Lwów 1928, s. 47.

⁶ J. Kostrzewski *Wielkopolska w pradziejach*, wyd. III, Warszawa-Wrocław 1955, s. 88, ryc. 207.

⁷ J. Kostrzewski *Wielkopolska w czasach przedhistorycznych*, wyd. II, Poznań, s. 59, ryc. 68 i przypis 288; są tam podane dalsze analogie: Mełpin, pow. Śrem; Tłukomy, pow. Wyrzysk; Ułany, pow. Turek; Oborniki.

⁸ Ibid.

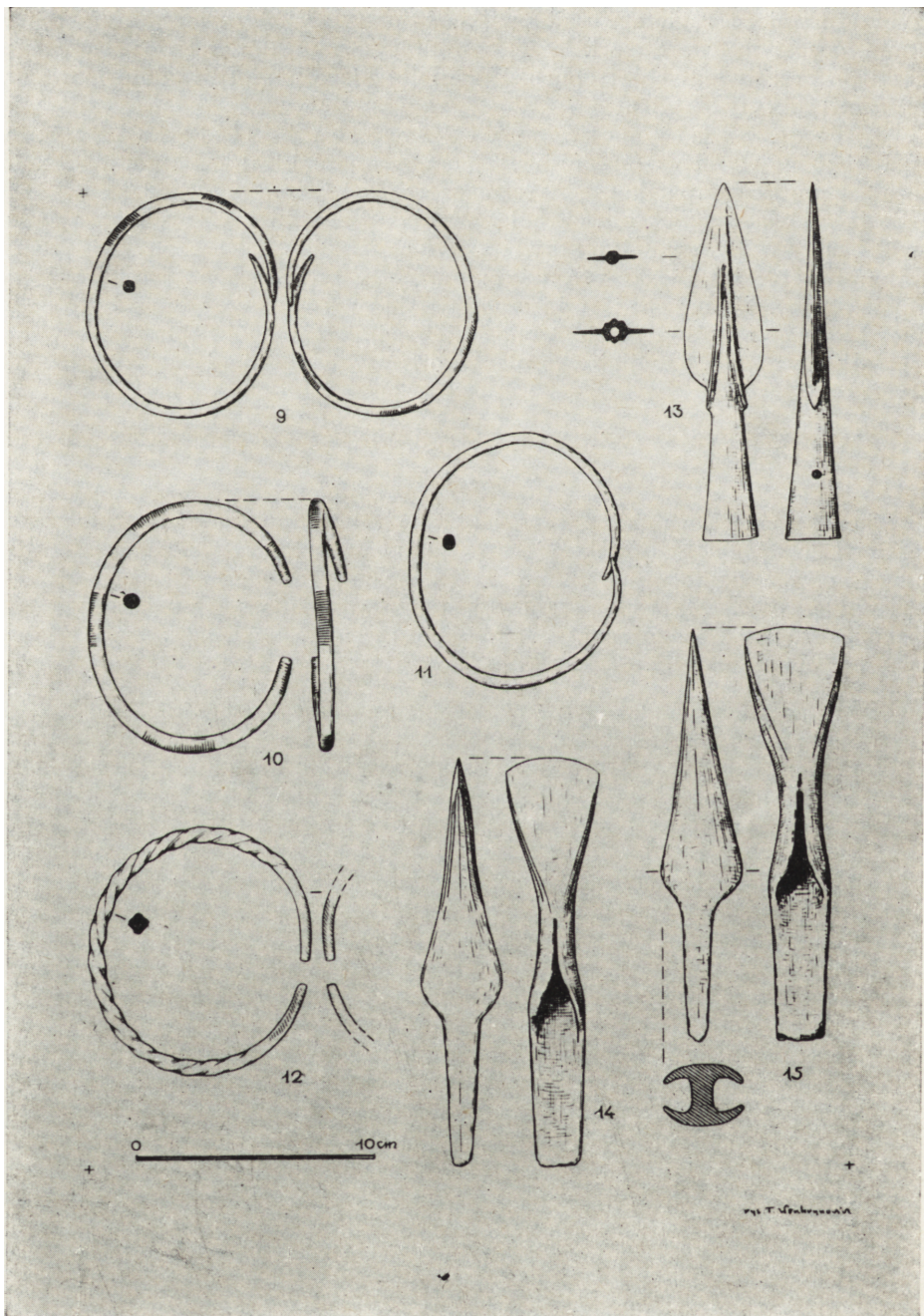
⁹ J. Kostrzewski *Wytwórczość metalurgiczna w Polsce od neolitu do wczesnego okresu żelaza*, „Przegląd Archeologiczny”, t. 9, 1953, z. 2—3, s. 186, ryc. 15a.

¹⁰ J. Kostrzewski *Wielkopolska w czasach przedhistorycznych*, wyd. II, s. 59, ryc. 68 i przypis 288; są tam podane dalsze analogie: Mełpin, pow. Śrem; Tłukomy, pow. Wyrzysk; Ułany, pow. Turek; Oborniki.

¹¹ A. Żaki *Początki rozwoju kultury łużyckiej w dorzeczu górnej Wisły*, Lublin 1950, s. 95; J. Kostrzewski (op. cit., s. 187) podaje następujące analogie z tego terenu: okolica Kluczborka (G. Raschke *Vorgeschichte des Kreiss Kreuzburg*, s. 139, ryc. 40; 1); Komorno, pow. Kluczbork (Raschke, op. cit., s. 139, ryc. 41; 2); Racibórz — Stara Wieś („Altschlesien”, Wrocław 1933, t. 3, tabl. X, 1); Dobroszewo Oleśnickie, pow. Oleśnica („Altschlesien”, Wrocław 1936, t. 6, s. 118—119, tabl. X, 3).

¹² Żaki, op. cit., s. 96 i 105, ryc. 88; s. 151 (tam literatura dotycząca skarbu, z którego pochodzi omawiany okaz).

¹³ Ibid., s. 103, ryc. 87; s. 172 (tam literatura dotycząca skarbu, z którego pochodzi omawiany okaz).

Ryc. 2. Witów, pow. Kazimierza Wielka. Skarb brązowy, część I

9—12 — bransolety

13 — grot oszczepu

14, 15 — siekierki

Sącz¹⁴; Trzcianie, pow. Rzeszów¹⁵; Witowie, pow. Kazimierza Wielka¹⁶; Krzepicach, pow. Częstochowa¹⁷. Poza Polską znane są z Czechosłowacji i Węgier¹⁸.

Omawiane siekierki stanowią ogniwo rozwojowe siekierek z niskimi brzegami, występującymi we wczesnym¹⁹, starszym²⁰, środkowym okresie epoki brązu i trwają w głąb młodszego okresu²¹. W przypadku Małopolski należy podkreślić znaczny zasięg ich występowania, przy czym najdalej ku wschodowi wysuniętym stanowiskiem, w obrębie którego znaleziono ten typ, jest Trzciana, pow. Rzeszów²². Jak wynika z oceny chronologicznej skarbów zawierających omawiane siekierki, należy je datować na tym terenie na III i IV okres epoki brązu, tak jak i okazy witowskie. Siekierki te występują na obszarze dorzecza górnej Wisły w najstarszych zespołach kultury lużyckiej²³.

A teraz nieco uwag natury technicznej odnoszących się do okazów z Witowa. Oba wykazują ślady po szwach, jakie powstały w czasie wyjmowania przedmiotów z form odlewniczych, przy czym widoczne jest, że ślady te uległy zatarciu²⁴.

BRONŃ

Grot oszczepu (ryc. 2; 13) reprezentuje formę właściwą IV okresowi, rozwiniętą z form charakterystycznych dla III okresu²⁵. Prototypy grotów z żeberkami pojawiają się w II okresie²⁶, najbardziej rozwinięte formy wy-

¹⁴ Ibid., s. 107, ryc. 89; s. 96 i 168 (tam literatura dotycząca skarbu składającego się pierwotnie z 24 przedmiotów, z których zachował się zaledwie jeden).

¹⁵ Ibid., s. 148, ryc. 117 (5 okazów, z tego 4 z piętką lejkwatą typu czeskiego), s. 174 (tam literatura dotycząca skarbu, z którego pochodzą omawiane okazy).

¹⁶ Ibid., s. 161, ryc. 123 a, b; s. 176 (tam literatura dotycząca skarbu, z którego pochodzą omawiane okazy).

¹⁷ „Wiadomości Archeologiczne”, t. 2, 1874, s. 65—66; t. 5, 1920, s. 58; „Przegląd Archeologiczny”, t. 2, 1928, s. 215.

¹⁸ A. Żaki, op. cit., s. 95; B. Richthofen *Die ältere Bronzezeit in Schlesien*, s. 111; T. Sulimirski *Brązy Małopolski środkowej*, Lwów 1929 s. 9, przyp. 7.

¹⁹ J. Kostrzewski *Wielkopolska w pradziejach*, s. 89.

²⁰ J. Kostrzewski, op. cit., s. 88, ryc. 207 (okaz z Rawicza).

²¹ A. Żaki, op. cit., s. 96 i przyp. 62 oraz J. Kostrzewski *Od mezolitu do okresu wędrówek ludów [w:] Prehistoria ziem polskich*, Kraków 1938—1948, s. 236.

²² A. Żaki, op. cit., s. 96.

²³ Ibid.

²⁴ J. Kostrzewski (*Wytwórczość metalurgiczna...*, s. 187) podaje szereg form, na których występują ślady rąbków odlewniczych; E. Dobrzańska (*Przyczynek do znajomości metalurgii brązowej w epoce brązu i okresie halsztackim w dorzeczu górnej Wisły i górnej Odry*, „Silesia Antiqua”, t. 1, 1959, s. 97) m. in. zwraca uwagę, że odlewnicy przedmiotów brązowych starali się usunąć nierówności, jakie powstawały na przedmiotach po wyjęciu z form odlewniczych; te nierówności były ścierane i wyrównywane, względnie spiłowywane. Odpowiednich narzędzi, jak dotąd, nie znaleziono w Polsce.

²⁵ K. Żurowski *Zabytki brązowe z młodszego okresu brązu i wczesnego okresu żelaza z dorzecza górnego Dniestru*, „Przegląd Archeologiczny”, t. 8, 1949, s. 188.

²⁶ M. in. J. Kostrzewski *Wielkopolska w pradziejach*, s. 86, ryc. 200 (okaz z Radzimia, pow. Oborniki).

stępują w okresie V²⁷. Nie znam analogicznego okazu z terenu Polski; podobny występuje m. in. w Kowalewku, pow. Oborniki Wielkopolskie²⁸ i jest datowany na IV okres epoki brązu. Ścisłe analogie spotykamy w dorzeczu Dniestru: w Gruszce, b. pow. Tłumacz, egzemplarz datowany na IV okres²⁹, a podobne w Dupliskach, b. pow. Zaleszczyki³⁰. Z terenu Ukrainy, sąsiadującego bezpośrednio ze Słowacją, znam szereg grotów podobnych do naszego okazu, m. in. z miasta Obava, okr. Svaljova, datowane na I fazę późnej epoki brązu³¹; okazy te posiadają dwa, względnie trzy różnie ukształtowane żeberka³². Groty z żeberkami występują najwcześniej z początkiem środkowego okresu epoki brązu i trwają przez całą epokę brązu³³. Z Węgier znamy szereg okazów występujących w skarbach datowanych na IV okres epoki brązu, m. in.: Tibold-Daroc³⁴, Lazarpaták C. Bereg³⁵ oraz Zsujta C. Abauj³⁶, przy czym okaz ten jest zdobiony. Trójżeberkowy okaz pochodzi z terenu Czech³⁷. Grot z Witowa należy datować na IV okres. Jest to jedyny znany mi egzemplarz z Małopolski należący do omawianego typu.

²⁷ W. Szafranski (*Skarby brązowe z epoki wspólnoty pierwotnej (IV i V okres epoki brązowej) w Wielkopolsce*, Warszawa-Wrocław 1955, s. 91) datuje na V okres groty z dwoma żeberkami schodzącymi się w kształcie litery V, ostrymi końcami zwróconymi ku czubkowi grotu; uważa tę formę za ostatnie stadium ewolucji motywu w postaci żłobków na tulejce, nawiązujących do rozwidlenia żeberka na grotach z IV okresu (przykłady: okazy z Łuszczewa, pow. Konin, ryc. 539, i Chełmca, pow. Inowrocław, ryc. 515). K. Żurowski (*Skarb brązowy z Gruszki, pow. tłumacki*, „Przegląd Archeologiczny”, t. 6, 1938—1939, z. 2—3, s. 205), informuje, że na grotach z V okresu żeberka przykrywają zupełnie przedłużenie tulei, biegnąc tuż przy sobie; jako przykład podaje okaz z Żupawy, pow. Tarnobrzeg (publikowany przez Sulimirskiego, op. cit., s. 50 i tabl. IV, 2. Badacz ten poświęcił nieco uwagi rozwojowi typologicznemu omawianych grotów).

²⁸ W. Szafranski, op. cit., s. 91 i ryc. 118.

²⁹ K. Żurowski, op. cit., s. 213 i ryc. 24 oraz 26; poza tym tegoż *Zabytki brązowe...*, s. 235, tabl. XXXIV, 2, 4.

³⁰ K. Żurowski, op. cit., tabl. XXXIV, 5.

³¹ K. Bernjakovič *Bronzezeitliche Hortfunde vom rechten Ufergebiet des oberen Theisstaales (Karpatokraine USSR)*, „Slovenská Archeológia”, t. 8, 1960, cz. 2, s. 388, tabl. X, 13 oraz tabl. VIII, 6 na s. 387. Badacz datuje środkową epokę brązu na czas 1500—1200 p.n.e., I fazę późnej epoki na czas 1200—900 p.n.e., a II fazę na czas 900—650/600 p.n.e.

³² Okaz z Obavy (K. Bernjakovič, op. cit., s. 387, tabl. VIII, 5) oraz okaz z Podmonastyru, okr. Mukačevo (ibid. s. 388, tabl. X, 5).

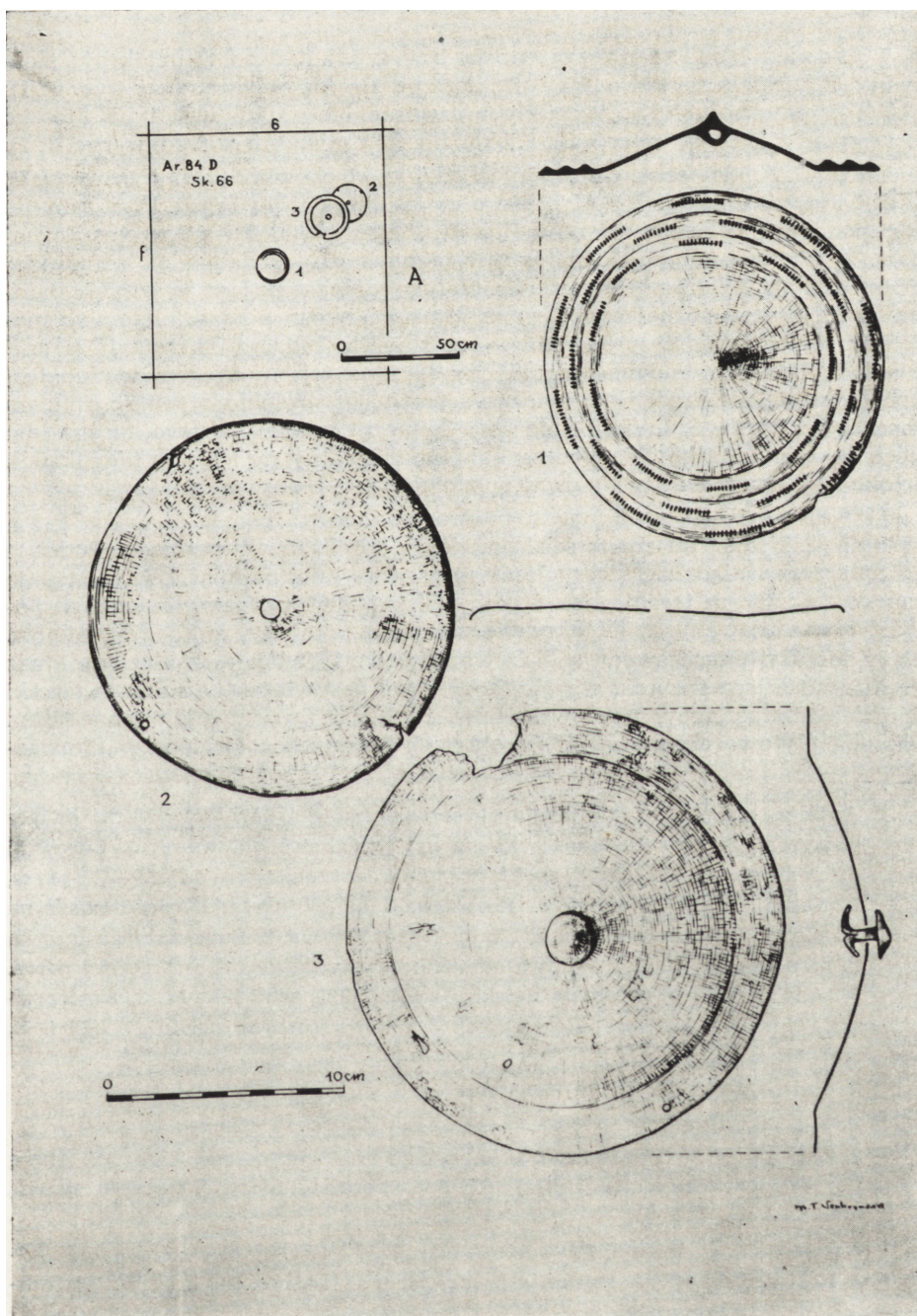
³³ K. Bernjakovič, op. cit., s. 339.

³⁴ J. Hampel *Altertümer der Bronzezeit in Ungarn*, wyd. II, Budapest 1890, tabl. CII, 6, 7, tabl. CIX, 3—5; F. Tompa *25 Jahre Urgeschichtsforschung in Ungarn*, „Bericht der Römisch-Deutschen Kommission”, 1937, tabl. 49, ryc. 25; M. Nees *Atibolddaroci kicsslelet*, „Archaeologiai Ertesítő”, 1934, tabl. 94.

³⁵ J. Hampel, op. cit., tabl. CIX, 3—7, tabl. CII, 6, 7.

³⁶ Ibid.

³⁷ A. Stocký *Čechy w době bronzové*, tabl. XXIX, 11.

Ryc. 3. Witów, pow. Kazimierza Wielka. Skarb brązowy, część II

Δ — plan
1—3 — tarczki ozdobne

OZDOBY

Tarczki koliste reprezentują trzy typy: 1. okaz w przekroju stożkowaty, z guzkiem na zewnątrz i uszkiem po stronie wewnętrznej (ryc. 3; 1); 2. okaz w przekroju lekko wypukły z otworem pośrodku, wewnątrz którego tkwi trzpień z guzkiem (ryc. 3; 3); 3. okaz płaski z otworem w środku (ryc. 3; 2).

Typ 1. Analogiczna tarczka pochodzi z Maćkówki, pow. Przeworsk³⁸, ze skarbu datowanego przez A. Żakiego na IV okres epoki brązu. Poza tym nie znam podobnych okazów z terenu Polski, w tym również i z dorzecza górnej Wisły. Z terenów pozapolskich jest mi znana bardzo podobna do witowskiej tarczka z miasta Velikaja Began, okr. Beregovo, występująca w skarbie datowanym na II fazę późnej epoki brązu³⁹, m. in. razem z przedmiotami stanowiącymi szczegóły uprzęży końskiej — co skłoniło badacza do uznania tarczki za ozdobę uprzęży. Podobne tarczki znane są z terenu Węgier zachodnich, z tym tylko, że nie brzeg, lecz środkowa partia jest ozdobiona żeberkowaniem koncentrycznym⁴⁰. Sulimirski nie zna ścisłych analogii z tego terenu dla dwóch okazów z Maćkówki. Według Żakiego można by się ich tam doszukać⁴¹. Tarczkę z Witowa należy datować, podobnie jak i okaz z Maćkówki — na IV okres epoki brązu.

Typ 2. Nie są mi znane ścisłe analogie do okazu witowskiego. Podobne egzemplarze, różniące się szczegółami stylistycznymi i rozmiarami, występują zarówno na naszym terenie, jak i poza Polską. Z Floty, pow. Czarnków, pochodzi okaz datowany na V okres⁴², podobnie jak inny, z Radolinek, pow. Piła⁴³. Między Częstkowem a Drzewiną, pow. Gdańsk⁴⁴, znaleziono dwie tarczki posiadające sznurek, względnie rzemień przywiązany do dolnej tarczki trzpienia; z Rzczenicy, pow. Człuchów, pochodzi tarczka znaleziona razem z zapinką płytową datowaną na IV okres⁴⁵; 8 tarczek znaleziono w Skowar-

³⁸ A. Żaki, op. cit., s. 127, tabela chronologiczna skarbow brązowych; badacz podkreśla, że skarb z Maćkówki nie był jednakowo datowany: J. Żurowski datował go na III okres epoki brązu, W. Antoniewicz na III—IV okres, T. Sulimirski na V okres, J. Kostrzewski na IV okres, K. Jażdżewski na III okres. T. Sulimirski, op. cit., tabl. II, 14. Według T. Sulimirskiego tarczka ta różni się od okazu z Witowa odmiennym ukształtowaniem brzeżnej partii. W. Antoniewicz *Archeologia Polski*, Kraków 1928, tabl. XX, 14; J. Kostrzewski *Polen* [w:] M. Ebert *Reallexikon der Vorgeschichte*, Berlin 1927/28 t. X, tabl. 87, B. 5,

³⁹ K. Bernjakovič, op. cit., s. 386, tabl. VI, 5.

⁴⁰ T. Sulimirski, op. cit., s. 28.

⁴¹ J. Żaki (op. cit., s. 112 i przyp. 104 a) podaje analogie: skarb z Kurd (N. Åberg *Vorgeschichtliche Kulturkreise*, tabl. XV, 8) oraz Kenders (J. Hampel, op. cit., tabl. CLVIII, 22 a, b).

⁴² J. Kostrzewski *Wielkopolska w czasach przedhistorycznych*, s. 86, ryc. 296.

⁴³ J. Kostrzewski *Wielkopolska w pradziejach*, s. 124, ryc. 340 oraz W. Szafranski, op. cit., tabl. XIX, ryc. 234.

⁴⁴ W. Łęga *Kilka brązów z Pomorza*, „Przegląd Archeologiczny”, t. 2, 1923, z. 2, s. 237, ryc. 8, 9 i s. 238.

⁴⁵ Ibid., s. 239.

czu, pow. Gdańsk ⁴⁶; dalsze okazy znane mi są z Rzyszczewa, pow. Sławno ⁴⁷, Buczka Małego, pow. Złotów ⁴⁸, i Pruskiej Karczmy, pow. Gdańsk ⁴⁹. Z terenów pozapolskich pochodzą następujące okazy: z ujścia Pregoly do Bałtyku ⁵⁰ i z miasta Stolzenburg, pow. Ückermünde ⁵¹. Wszystkie wymienione wyżej egzemplarze są datowane na V okres epoki brązu.

Na temat rozprzestrzenienia tarczek wypowiedzieli się E. Sprockhoff ⁵² i G. Kossinna ⁵³. Ich zdaniem najdalszy zasięg tarczki ku zachodowi wytycza Parsęta, dalej zaś ku zachodowi występuje typ z uszkiem zamiast czopika; Kossinna zaznacza przy tym, że ten drugi typ sporadycznie występuje również i na terenie, na którym spotyka się typ pierwszy. Na ogół tarczki z czopikiem uważa się za ozdobę upręży końskiej. Kossinna na poparcie takiego stanowiska przytacza fakt znalezienia w skarbie z Buczka Małego przedmiotów będących wyłącznie częściami upręży końskiej ⁵⁴. J. Kostrzewski również uważa tarczki za ozdoby upręży końskiej ⁵⁵. Okaz z Witowa należy datować najwcześniej na drugą połowę IV okresu, względnie na przełom IV i V okresu epoki brązu. Do takiego postawienia sprawy może upoważniać znalezienie w Rzeczenicy tarczki razem z zapinką płytową pochodzącą z IV okresu; poza tym wydaje mi się, że okaz witowski jest, typologicznie rzecz biorąc, bardziej prosty, mniej rozwinięty w porównaniu z okazami z Radolinka czy też Floty. Okaz witowski trzeba zaliczyć do ozdób upręży końskiej.

A teraz nieco uwag natury technicznej. Tarczka z Witowa jest wykonana techniką kucia a nie odlewania; przemawiają za tym liczne ślady uderzeń młotka po jej stronie wewnętrznej.

Typ 3. Nie są mi znane ściśle analogie do okazu witowskiego; podobny do niego jest egzemplarz z Gruszki, b. pow. Tłumacz, znaleziony w skarbie datowanym na IV i początek V okresu ⁵⁶. Żurowski sądzi, że tarczka ta była ozdobą upręży końskiej. Do takiego postawienia sprawy upoważniło go znalezienie w skarbie z Podsadek, b. pow. Lwów ⁵⁷, tarczki posiadającej uszko razem z krępulcem wędzidla. Z miasta Dubrova, okr. Tjačevo, pochodzi tarczowaty przedmiot zdobiony w partii brzeżnej punktowany ornamentem, datowany na pierwszą fazę późnej fazy epoki brązu ⁵⁸. Sądzić należy, że okaz wi-

⁴⁶ Ibid.

⁴⁷ G. Kossinna *Die goldenen „Eindringe“ und die jüngere Bronzezeit in Ostdeutschland*, „Mannus”, t. 8, 1917, s. 36.

⁴⁸ G. Kossinna, op. cit., s. 99, ryc. 55; 2, 3.

⁴⁹ W. Szafrąński (op. cit., s. 98) w oparciu o „Amtlicher Bericht Westpreussischen Provinzial-Museums”, t. 29, 1909, s. 26, 27, ryc. 13, 14.

⁵⁰ G. Kossinna, op. cit., s. 21 i ryc. 17 na s. 22 (dawna niemiecka nazwa miejscowości: Klein Drebnau, pow. Fischhausen) oraz W. Szafrąński, op. cit., s. 98.

⁵¹ W. Szafrąński, op. cit.

⁵² E. Sprockhoff *Jungbronzezeitliche Formenkreise an der unteren Oder und unteren Weichsel*, „Blätter für Deutsche Vorgeschichte”, Gdańsk 1931, ryc. 11 na s. 11 i s. 10, oraz *Formenkreise der jüngeren Bronzezeit in Norddeutschland*, „Schumacher Festschrift”, Mainz 1930.

⁵³ G. Kossinna, op. cit., s. 21.

⁵⁴ Ibid., s. 99 (opis przy ryc. 55).

⁵⁵ L. Kostrzewski, op. cit., s. 125.

⁵⁶ K. Żurowski *Skarb z Gruszki...* s. 213, tabl. III, 12.

⁵⁷ K. Żurowski *Zabytki brązowe...*, s. 204 oraz tabl. XI, 8.

⁵⁸ K. Bernjakovič, op. cit., tabl. VI, 6.

towski jest ozdobą uprząży końskiej; datować go należy chyba na IV okres epoki brązu.

Na marginesie powyższych rozważań nieco uwag na temat, czy tarczki wymienionych trzech typów należy uznać za ozdoby uprząży końskiej, czy też były to ozdoby odzieży. Poza ocenami wspomnianych badaczy, W. Szafrąński uważa, że tarczki spełniały zarówno rolę ozdób uprząży końskiej, jak i odzieży⁵⁹, A. Żaki jest natomiast zdania, że nie całkiem uargumentowana jest pierwsza wersja, i sądzi, że tarczki należałoby raczej uważać za ozdoby odzieży⁶⁰. Naszym zdaniem rację mają badacze, którzy przyjmują jedną i drugą sugestię — w zależności zresztą od wyglądu i wielkości okazów; wielkie i ciężkie tarczki należy chyba uznać za szczegóły ozdobne uprząży końskiej — co zresztą potwierdza znajdowanie ich razem z innymi przedmiotami uprząży końskiej — natomiast inne, w tym również tarczki nieduże, mogły być ozdobami odzieży⁶¹.

Bransolety można podzielić na dwie grupy:

1. otwarte
2. z końcami zachodzącymi na siebie.

Grupa 1, odmiana A. Bransolety zdobione grupkami poprzecznych kresek przedzielonych odcinkami nie zdobionymi (ryc. 2; 10 i ryc. 1; 6); odmiana B, o powierzchni żłobkowanej i końcach zdobionych skośnym kreskowaniem (ryc. 2; 12) oraz odmiana C — okazy nie zdobione (ryc. 1; 5, 7).

Grupa 2, odmiana A. Bransolety zdobione grupkami kresek poprzecznych na przemian ze skośnymi, przedzielonymi odcinkami nie zdobionymi (ryc. 1; 8 i ryc. 2; 9); odmiana B — okazy nie zdobione (ryc. 2; 11).

Bransolety podobne do form zaliczonych do grupy 1, odmiany A, są mi znane m. in. z następujących miejscowości: Ryńsko, pow. Wąbrzeźno (datowana na III okres)⁶²; Warzeńko, pow. Kartuzy⁶³; Kuźnice, pow. Włocławek⁶⁴; Siercza, pow. Międzyrzecz (pochodzące ze skarbu datowanego na IV okres)⁶⁵; Rosko, pow. Czarnków (pochodzące ze skarbu datowanego na V okres)⁶⁶; Czechy, b. pow. Brody (ze skarbu datowanego na IV okres)⁶⁷; Horodnica, b. pow. Horodenko (pochodząca ze skarbu datowanego na V okres)⁶⁸.

Bransolety podobne do form zaliczonych do grupy 1, odmiany B, są mi znane m. in. z miejscowości: Siercza, pow. Międzyrzecz (datowana na IV okres)⁶⁹; Marcinkowice, pow. Nowy Sącz (pochodząca ze skarbu datowa-

⁵⁹ W. Szafrąński, op. cit., s. 95.

⁶⁰ A. Żaki, op. cit., s. 111.

⁶¹ W. Szafrąński (op. cit., s. 90 oraz tabl. III, ryc. 614—618) przedstawia w jaki sposób zdobiono odzież tarczками.

⁶² W. Łęga, op. cit., s. 237, ryc. 6.

⁶³ Ibid., s. 237.

⁶⁴ Ibid.

⁶⁵ W. Szafrąński, op. cit., tabl. VIII, ryc. 314—321.

⁶⁶ Ibid., tabl. XXII, ryc. 272—285.

⁶⁷ I. Siwkówna *Skarb brązowy z Czech, pow. Brody*, „Przegląd Archeologiczny”, t. 6, 1938—1939, z. 2—3, s. 240, ryc. 5, 7 oraz: K. Żurowski *Zabytki brązowe...*, s. 242, tabl. XLVIII, 1, 2.

⁶⁸ K. Żurowski, op. cit., tabl. XLVIII, 6.

⁶⁹ J. Kostrzewski, op. cit., s. 109, ryc. 267.

nego na IV okres)⁷⁰; Rogów, pow. Racibórz (datowana na IV okres)⁷¹; Szlich-tyngowa, pow. Wschowa (pochodząca ze skarbu datowanego na IV okres)⁷²; Smoszewo, pow. Krotoszyn (pochodząca ze skarbu datowanego na IV okres)⁷³. Okaz z Witowa należy datować na IV okres.

Bransolety podobne do form zaliczonych do grupy 1, odmiany C, są mi znane m. in. z miejscowości: Poznań — Wielkie Starołęki (pochodzące ze skarbu datowanego na IV okres)⁷⁴; Uścikówiec, pow. Oborniki Wielkopolskie (pochodzące ze skarbu datowanego na okres halsztacki C)⁷⁵; z terenów pozapolskich z miejscowości: Velikije Lučki, okr. Mukačevo (pochodząca ze skarbu datowanego na II fazę późnej epoki brązu)⁷⁶; Velikaja Began, okr. Beregovo (pochodząca ze skarbu datowanego na II fazę później epoki brązu)⁷⁷ oraz Berzavskoje, okr. Vinogradov (pochodząca ze skarbu datowanego na I fazę później epoki brązu)⁷⁸.

Bransolety, podobne do form zaliczonych do grupy 2, odmiany A, są mi znane m. in. z Marcinkowic, pow. Nowy Sącz (pochodząca ze skarbu datowanego na IV okres)⁷⁹ i Witowa, pow. Kazimierza Wielka (pochodząca ze skarbu datowanego na IV okres)⁸⁰.

Bransolety podobne do form zaliczonych do grupy 2, odmiany B, znane mi są m. in. z Witowa (datowane na IV okres)⁸¹; Czech, b. pow. Brody⁸²; Uścikówca (pochodząca ze skarbu datowanego na okres halsztacki C)⁸³; Słupów, pow. Nieszawa (datowana na okres halsztacki C)⁸⁴; Użgorodu (datowana na I fazę późnej epoki brązu)⁸⁵.

Jak wynika z powyższego zestawienia bransolety różnych odmian występują na szerokim tle przestrzennym, zarówno w Polsce, jak i poza jej granicami. Z typologicznego punktu widzenia za najwcześniejsze należy uznać formy otwarte z końcami cieniejącymi, takie jak np. ze Srebrnej Góry, pow. Wągrowiec (pochodząca z I okresu epoki brązu)⁸⁶. Znamy je z Czech, gdzie występują licznie na cmentarzyskach, przy czym są to okazy zdobione i nie ornamentowane⁸⁷. Okazy z końcami zachodzącymi na siebie pojawiły się już

⁷⁰ A. Żaki, op. cit., ryc. 101.

⁷¹ J. Kostrzewski *Pradzieje Polski*, s. 99, tabl. X, 10.

⁷² W. Szafrąński, op. cit., tabl. XXX, ryc. 389.

⁷³ Ibid., op. cit., tabl. XXVII, ryc. 482.

⁷⁴ Ibid., tabl. XVII, ryc. 195, 196.

⁷⁵ Ibid., tabl. XXX, ryc. 442.

⁷⁶ W. Bernjakovič, l. c., tabl. XI, 14.

⁷⁷ Ibid., tabl. XI, 4.

⁷⁸ Ibid., tabl. XI, 7.

⁷⁹ A. Żaki, op. cit., s. 121, ryc. 100 (dwa boczne okazy).

⁸⁰ Ibid., s. 153, ryc. 119 (dwa dolne okazy).

⁸¹ Ibid., s. 124, ryc. 102 (okaz dolny) i s. 135, ryc. 119 (u góry na prawo).

⁸² K. Żurowski *Zabytki brązowe...*, tabl. 1, 2.

⁸³ W. Szafrąński, op. cit., tabl. XXXI, ryc. 438 a.

⁸⁴ Ibid., tabl. XXVI, ryc. 339.

⁸⁵ W. Bernjakovič, op. cit., s. 388, tabl. X, 9.

⁸⁶ J. Kostrzewski *Wielkopolska w pradziejach*, s. 70, ryc. 145.

⁸⁷ J. Pič *Čechy prehistorické*, Praga 1900, s. 26, tabl. III, 12; tabl. IV, 14; tabl. VII, 5; tabl. XI, 18, 23; tabl. XV, 3, 6, 7, 22; tabl. XVIII, 5; tabl. XX, 4; tabl. XXI, 10.

w II, a sporadycznie występują nawet w I okresie epoki brązu. Bransolety, zarówno otwarte, jak i z końcami zachodzącymi na siebie, są charakterystyczne dla młodszej epoki brązu i występują masowo w tym czasie⁸⁸. Na terenie Węgier mamy w tym względzie wiele przykładów⁸⁹. Omawiane formy występują również, jak widzimy z przykładów cytowanych w niniejszej pracy, w okresie halsztackim C. T. Sulimirski przeprowadził analizę typologiczną bransolet⁹⁰. Rozwój ten przedstawia się następująco: najstarsze byłyby okazy otwarte, z których rozwinęły się formy o końcach stykających się, a z tych — o końcach zachodzących na siebie. Starszymi byłyby okazy z cienkiego drutu, natomiast późniejszymi — formy grubsze, masywniejsze. Ten ciąg typologiczny zastosował A. Żaki, dodając jeszcze jeden typ: bransolety spiralne⁹¹.

Osobna wzmianka należy się bransolecie o powierzchni żłobkowanej. Odmianę tę należy uznać za późne ogniwo w łańcuchu rozwojowym bransolet. Wyraźnie nawiązuje ona do naramienników zdobionych żłobkowaniem (datowanych na IV okres)⁹². Należy sądzić, że bransolety te nie pojawiły się wcześniej. Niekiedy spotykamy okazy w postaci odmian z końcami zachodzącymi na siebie (np. w Szlichtyngowej, pow. Wschowa, skąd pochodzi skarb datowany na IV okres)⁹³.

Motywy zdobnicze, występujące na różnych odmianach bransolet, są charakterystyczne dla kultury łużyckiej w IV i V okresie epoki brązu.

W stosunku do form z Witowa ciąg typologiczny zaczynałaby odmiana C grupy 1, następnie odmiana A grupy 1, dalej odmiana B grupy 2 a wreszcie odmiana A grupy 2; końcowe ogniwo w tym ciągu tworzyłaby forma zaliczona do grupy 1, odmiany B (otwarte, żłobkowane). Bransolety witowskie należy datować na IV okres epoki brązu.

Bransoletki. Tak określone formy to okazy mniej więcej okrągłe, o wymiarach od 6,5—5,3 cm, wykonane z drutu grubości od 0,7—0,6 cm, o końcach cieniejących. Reprezentują one dwie odmiany: z końcami zachodzącymi na siebie i w formie skrętu półtorazwojowego (odmiana 1, ryc. 1; 3 i 4, odmiana 2, ryc. 1; 1 i 2). Motywy zdobnicze tworzą grupy kresek poprzecznych i poprzecznych łączonych ze skośnymi. Nie znam analogii do naszych okazów; pewne podobieństwo wykazują formy pochodzące z miejscowości Lazy, okr. Volovce (znalezione w skarbie datowanym na II fazę późnej epoki brązu)⁹⁴, oraz z miejscowości Velikije Lučki, okr. Mukačevo (znaleziona w skarbie datowanym na I fazę późnej epoki brązu)⁹⁵. Oba okazy to półtorazwojowe skręty nie ornamentowane.

Egzemplarze witowskie nawiązują swym charakterem (mam tu na myśli ich kształt i ornament) do okazów dużych, określonych jako bransolety, z tym

⁸⁸ Siwkówna, op. cit., s. 242.

⁸⁹ J. Hampel *A bronzkor emlekei magyarhonban*, t. III, Budapest 1896, tabl. CXIV, 24, 27, 35; tabl. CXLIX, 11; tabl. CLXIV, 10, a, b, 11, a, b.

⁹⁰ T. Sulimirski *Brązy...*, s. 40 n.

⁹¹ A. Żaki, op. cit., s. 105, 106.

⁹² Np. naramienniki żłobkowane ze skarbu z Poznania — Wielkiej Starołęki, datowanego na IV okres epoki brązu (W. Szafrąński, op. cit., tabl. XVII, ryc. 197, 198).

⁹³ Ibid., tabl. XXX, ryc. 393.

⁹⁴ W. Bernjakovič, op. cit., tabl. XI, 16 na s. 389.

⁹⁵ Ibid., s. 389, tabl. XI, 15.

tylko, że różnią się wielkością. Bransoletki należy datować, podobnie jak i bransolety, na IV okres epoki brązu.

Analiza skarbu witowskiego wykazuje, że nie przedstawia się on jednolicie. Jednorodny zespół stanowią siekiery z piętką lejkowatą typu czeskiego, zapewne rodzimego pochodzenia⁹⁶. Za rodzime formy należy uznać bransolety i bransoletki zdobione ornamentem typowym dla młodszej i najmłodszej fazy rozwojowej kultury łużyckiej. Grot oszczepu z żeberkami stanowi obcą dla naszego terenu formę. Występuje ona bardzo rzadko na obszarze Polski, a z terenu Małopolski nie znam ani jednego — poza naszym okazem — egzemplarza. Natomiast bardzo często spotykamy groty te na Węgrzech. W związku z tym należałoby uznać grot witowski za dowód kontaktów z tym terenem.

Jako obcy element trzeba ocenić tarczkę zaliczoną do typu 1 (ryc. 3; 1). Poza nią i okazem z Maćkówki nie znam mi są takie tarczki ani z Małopolski, ani w ogóle z Polski. Forma ta posiada liczne analogie na terenie Węgier i dlatego nasz okaz należałoby uznać za dowód oddziaływań płynących z tego terenu na południowe obszary Polski. Formą nierodzimą jest tarczka zaliczona do typu 2 (ryc. 3; 3). Jest to bodaj jedyny okaz z dorzecza górnej Wisły. Jak wynika z licznych analogii znanych mi z rejonu dolnej Wisły, należałoby uznać nasz okaz za import pomorski, podobnie jak i formy wielkopolskie⁹⁷. Trudno powiedzieć coś konkretnego na temat tarczki zaliczonej do typu 3 (ryc. 3; 2). Poza okazem z Witowa nie znam analogii z terenu Małopolski. W dorzeczu górnego Dniestru występują, podobnie jak i na terenie Węgier oraz Ukrainy Karpackiej, okazy podobne do witowskiego. W związku z tym można by się dopatrywać w naszym okazie dowodów na kontakty z Południem.

Z przedmiotów, wchodzących w skład skarbu witowskiego, siekiery można by uznać za najwcześniej datowane (III — IV okres), grot oszczepu, bransolety i bransoletki, tarczki (typ 1 i 3) należałoby datować na IV okres; najpóźniejszą formę stanowi tarczka typ 2, którą należałoby odnieść do drugiej połowy IV, względnie do przełomu IV i V okresu. Za pierwszą wersją mógłby przemawiać fakt, że jest to forma mniej rozwinięta, prostsza w porównaniu z okazami z Radolinka czy też Floty, silnie profilowanymi, datowanymi na V okres; poza tym należy jeszcze zwrócić uwagę, że w Rzeczenicy znaleziono tarczkę razem z zapinką płytową datowaną na IV okres.

Osadę witowską należy zaliczyć do rzędu bodaj czy nie najważniejszych w chwili obecnej stanowisk w zakresie badań nad osadnictwem łużyckim w dorzeczu górnej Wisły — a chyba i Polski. Zagadnienie to, które wywołuje duże zainteresowanie naukowe, znalazło swój wyraz w wypowiedziach szeregu badaczy, takich jak S. Nosek⁹⁸, K. Jażdżewski⁹⁹ (nie mówiąc już o W. Antoniewicz i J. Kostrzewskim) a ostatnio i A. Żaki¹⁰⁰. Badacz ten przeciwstawił się pogładowi wysuniętemu przez L. Kozłowskiego, jakoby kultura łużycka przybyła na drodze inwazji do Małopolski. Żaki — uważając, że pogląd ten

⁹⁶ W. Kostrzewski *Wielkopolska w pradziejach*, s. 89.

⁹⁷ *Ibid.*, s. 125.

⁹⁸ S. Nosek *Zagadnienie prasłowiańszczyzny w świetle prehistorii*, „Światowit”, t. 19, 1947, s. 1—177.

⁹⁹ K. Jażdżewski *O zagadnieniu początków kultury łużyckiej*, „Slavia Antiqua”, t. 1, 1948, s. 94—151.

¹⁰⁰ A. Żaki *Początki rozwoju... oraz Uwagi o osadnictwie wczesnołużyckim na górnym Powiślu*, „Slavia Antiqua”, t. 2, 1949/1950, s. 145—185.

nie ma odpowiedniego uzasadnienia w materiałach dowodowych, przedstawionych przez badacza — wysunął w oparciu o analizę archeologicznego materiału dowodowego, pochodzącego z szeregu stanowisk łużyckich z dorzecza górnej Wisły, koncepcję, że na tym obszarze należy się liczyć z kulturą łużycką już w III okresie epoki brązu. Badania Żakiego, stanowiące uzupełnienie badań Jażdżewskiego i Noska, odnoszące się do zagadnienia zazębiana się kultury trzcinieckiej i łużyckiej, zdają się dowodzić, że kultura łużycka wyrosła na miejscowym podłożu kulturowym na skutek skrzyżowania się elementów kultury trzcinieckiej i przedłużyckiej. Teren dorzecza górnej Wisły był częścią pogranicza trzcinieckiego i przedłużyckiego, na którym wykształciły się wczesne formy o charakterze przejściowym, trzciniecko-łużyckim. W związku z tym należałoby sądzić, że dorzecze górnej Wisły było częścią obszaru, na którym wykryła się kultura łużycka. Żaki wysunął koncepcję, że na omawianym terenie mogły istnieć 3 centra osadnicze, stanowiące, być może, zaczątki grup kulturowych: krakowskie, tarnobrzieszko-przemyskie i podkarpackie¹⁰¹.

Dotychczasowe badania, przeprowadzone w obrębie osady witowskiej, wskazują na jej charakter i związki z jakimś olbrzymim, trudnym na razie do sprecyzowania zespołem osadniczym kultury łużyckiej. Zespół ten występuje wyraźnie w najbliższym i dalszym sąsiedztwie osady witowskiej (świadczą o tym liczne punkty osadnicze, odkryte w trakcie badań przeprowadzonych w latach 1961, 1963, jak również dawniejszych, w obrębie których znaleziono materiały łużyckie). Badania osady witowskiej wykazały, że jej dolną granicę chronologiczną należy odnieść do III okresu epoki brązu, trudno natomiast ocenić czas jej trwania i uchwycić górną granicę chronologiczną. W każdym razie należy się liczyć z tym, że osada istniała w ciągu IV, a być może i V okresu. Badania te zdają się potwierdzać istniejące sugestie chronologiczne w stosunku do osadnictwa łużyckiego w rejonie Witowa.

Osadę można by zaliczyć do rzędu obronnych (?), za czym zdawałoby się przemawiać stwierdzenie w jej obrębie dwóch szerokich i głębokich rowów, odległych od siebie o kilka metrów. Ów układ ma niewątpliwie swą wymowę. Rowy byłyby znakomitą uzupełnieniem naturalnego położenia obronnego osady, ulokowanej na wyniosłym cyplu wznoszącym się około 40 m ponad poziom Wisły.

Odkrycie skarbu w obrębie osady należy uznać za fakt o pierwszorzędym znaczeniu naukowym. Skarb znaleziony w partii stropowej rowu I, datowany najpóźniej na przełom IV i V okresu epoki brązu, może być uznany za jeden z ważnych wyznaczników chronologicznych osady — mianowicie uściślających jej górną granicę chronologiczną. Z Witowa pochodzi jeszcze jeden skarb brązowy datowany na IV okres¹⁰². Odkrycie na jednym stanowisku dwóch skarbow ma swoją wymowę — może stanowić ważki przyczynek do badań nad zagadnieniami społeczno-gospodarczymi kultury łużyckiej w dorzeczu górnej Wisły.

¹⁰¹ Żaki *Początki rozwoju...*, s. 130—132.

¹⁰² Skarb ten pozyskał J. Żurowski w r. 1934 dla Muzeum Archeologicznego w Krakowie (A. Żaki, op. cit., s. 176—177). Skarb składał się z 2 siekierok z piętką lejkowatą typu czeskiego, 2 siekierok z tulejką, 2 większych bransolet z końcami zachodzącymi na siebie, nie ornamentowych, 2 bransolet podobnych, nie zdobionych, oraz bransoletki wykonanej z podwójnego drutu skręcanego (ryc. 102, 119, 123 a, b).

БРОНЗОВЫЙ КЛАД В ВИТУВЕ НА ВИСЛЕ

Во время археологических работ в Витуве (в Казимежа-Вельском районе) в 1963 г. был обнаружен в пределах раннелужицкого поселения бронзовый клад. Исследуемая часть поселения находится в западной части мыса, расположенного у устья Шренявы в Вислу и возвышающегося в 40 м. над уровнем зеркала воды. Данный участок мыса представляет собой крайнюю восточную часть полосы возвышенностей, тянувшихся с запада к югу и подходящих вплотную к Висле. Клад состоит из двух отдельных частей, расположенных в нескольких метрах друг от друга. Часть 1 содержит: наконечник копья, два топора с талоном чешского типа, восемь больших и четыре маленьких браслета. В состав части 2 входят три искусно отделанных щитка, являвшихся по-видимому украшениями конской упряжи. Большие и малые браслеты, а также топоры представляют местные формы; наконечник копья и два щитка следует признать доказательством сношений между Повисльем и Югом (по всей вероятности Венгрией); третий щиток попал в данный район в результате сношений с Померанией (район нижней Вислы). Клад следует датировать временем между второй половиной IV и рубежом IV и V периодов эпохи бронзы. Витувское поселение являлось, видимо, поселением оборонительного типа, о чем могут свидетельствовать два параллельных, расположенных в нескольких метрах друг от друга, широких и глубоких рва I и II, обнаруженных в пределах поселения. Клад, найденный в верхней части I рва, может быть сочтен одним из важных хронологических показателей поселения, позволяющим определить предел его существования, причем следует подчеркнуть, что поселение существовало еще в III период эпохи бронзы. В Витуве в 1934 г. был обнаружен еще один клад, датируемый IV периодом. Обнаружение на одном участке двух кладов очень ценно и является существенным вкладом в изучение социально-экономических вопросов лужицкой культуры в бассейне верхней Вислы.

HOARD OF THE BRONZE AGE AT WITÓW ON THE VISTULA

In 1963 during archaeological researches at Witów in the District of Kazimierza Wielka a hoard of the Bronze Age was discovered within early Lusatian settlement. The explored settlement part is located in the west section of a segment of site enclosed within the forking of the Vistula and the Szreniawa. This site is elevated 40 m. above water surface. The segment in question makes up the extreme east part of a line of hills extending from the west to the east and coming to end in close vicinity of the Vistula.

The hoard consists of two separate parts which were found few meters apart. Part I contained barb of a spear with ribs, two axes with a funnel-shaped face of the Bohemian type, eight big bracelets, and four small ones. Part II comprised three fancy disks, which probably belonged to a horse harness. The big bracelets and the small ones, as well as the axes, are representative of native forms, on the other hand, the barb of spear and two disks are to be considered as evidence of relations once existing between the land to both sides of the upper Vistula and that southwards, probably Hungaria. The third disk penetrated into the said settlement owing to the influence of Pomerania (land on the lower Vistula).

The hoard should be dated from the time comprising the second part of the fourth period up to the turnover of the fourth and the fifth periods of the Bronze Age. Assumption could be made, that the Witów settlement had been a fortified place as it is witnessed by two parallel burrows (I. & II.), wide, and deep, disclosed few meters apart, within the settlement. The hoard discovered in the ceiling part of the burrow No 1 may be considered as one of the important chronological determinants of the settlement, i. e. those exactly defining its upper chronological limit. It should be mentioned that the settlement in question existed already at the first period of the Bronze Age.

Another hoard, the second one discovered in 1934, comes also of Witów and may be dated from the fourth period of the said age. The discovery of two hoards in one archaeological field is important as it may considerably contribute to researches on economical and social problems of Lusatian culture in the basin of the upper Vistula.